

Verdensmarkedet for fisk

Internationalisering og globalisering 1880-1997

Af Poul Holm

Ligesom andre erhverv har fiskeriet i Danmark i de seneste år måttet indstille sig på helt nye vilkår. Import af billige fisk fra Østeuropa og nedlæggelse af fiskeindustrier er nogle af de effekter, som hænger sammen med globaliseringen af verdens fiskerier og fiskemarkeder. Artiklen tager et udblik over verdensmarkedet for fisk igennem de sidste hundrede år, hvor internationaliseringen har kendetegnet fiskeriet i hele perioden, mens globaliseringen først for alvor er slået igennem de sidste tyve år. Denne artikel er en oversættelse af den engelske originalversion, der fremlægges på den 12. Internationale Kongres for Økonomisk Historie i Sevilla i Spanien i august 1998 på sessionen om Global Markets: The Internationalization of the Sea Transport Industries since 1850.

Begreberne Internationalisering og Globalisering

Ved tærsklen til det 21. århundrede er nationalstaten ikke længere det ubestridte centrum for det økonomiske liv, og de vigtigste økonomiske politiske og sociale konflikter står i stigende grad mellem "globaliseringens kræfter og de lokale modstandskræfter, som søger at bevare og omdefinere fællesskabet".¹

Globaliseringen er emnet for en strøm af nye bøger. Mens forfatterne synes at være enige om det nationale markeds mindskede rolle som centrum for det økonomiske liv,² er der mindre enighed om nationalstatens betydning som modvægt til de uønskede effekter af globaliseringen³ og endnu mindre om de multinationale virksomheders forhold til hovedkontorets nationale baggrund.⁴

Det er vigtigt at skelne mellem "internationalisering" og "globalisering". Internationalisering er et begreb, der kendetegner et system af virksomheder eller stater, som nok i stigende grad handler og forhandler med hinanden, men grundlæggende udgår fra hver sin nationale ramme. Globalisering betegner derimod den proces fra slutningen af 1960'erne, hvorved nationalstater og internationale organisationer, inklusive multinationale virksomheder, er blevet overlejret og forvandlet af ikke-nationale økonomiske, informationsmæssige og politiske netværker. Globalisering er en proces, som forandrer og underminerer nationale og internationale strukturer, idet den fremmer kapitalens og arbejdspladsernes frie bevægelighed. Processen går hånd i hånd med en territorialisering, dvs. lokal respons på og ofte også modstand mod de globale udfordringer.

Globalisering bliver af nogle opfattet som samfunds- og kulturødelæggende, men den kan også ses som en frigørelse fra lokale og mentale bindinger. Som i al anden samfundsmæssig udvikling er det vores konkrete erfaringer og ønsker, som må afgøre, om vi accepterer forandringerne eller søger at standse dem. Men hvis vi skal handle, må vi først kende processens fulde omfang. Globaliseringen af fiskerierne er et mægtigt forskningsområde. I denne artikel kan jeg kun pege på nogle sammenhænge.

Langtidstendenser i fangst og markeder 1880-1995

Verdens fiskefangster er steget dramatisk i løbet af det sidste halvandet hundrede år (tabel 1). Fordoblingen af landingerne i anden halvdel af det nittende århundrede var

resultatet af stigende fangstindsats i Europa i form af mere arbejdskraft og et større antal fartøjer. Væksten gik endnu hurtigere i det tyvende århundredes første årti og i 1950'erne og 1960'erne. Den hurtige vækst var en følge af indførelsen af damp- og motordrevne fartøjer og nye fiske-lokaliseringsteknologier i fjernfiskerierne. 1970'erne var en svag periode, mens væksten igen tog til i 1980'erne. Siden 1970'erne har de globale landinger af pelagiske fisk fortsat den opgående kurve, mens landingerne af bundgående fisk er stagnerende. Disse tendenser afspejler en situation med overfiskeri i de værdifulde bundgående fiskearter, som ikke fuldt ud kompenseres af de relativt lave priser på pelagiske fisk. I de sidste år er dambrug i såvel fersk som salt vand fremkommet som en af de hurtigst voksende kilder til fødevarereproduktion i verden med årlige vækstrater i vægt og værdi siden midten af 1980'erne omkring 10%. Mere end 80% af den globale fangst tages af bare 20 lande. Væksten er koncentreret i Øst- og Sydøstasien, især i Kina, som afløste Japan som verdens største fiskerination i 1988. I de kommende år er der udsigt til, at fangsterne vil stagnere, da de samlede marine ressourcer synes at være udnyttet i top, mens udbuddet af dambrugsfisk måske kan fordobles.

Det meste af fangsten forbruges på hjemmemarkedet, og der findes stadig mange ekstremt lokaliserede og ineffektive markeder, hvor fiskerne må bytte sig til andre forbrugsvarer for deres produkter, og hvor fisken ofte når frem til forbrugeren i dårlig stand på grund af ringe infrastruktur.⁵ Ikke desto mindre bliver en stadig stigende mængde af højværdifisk omsat på verdensmarkedet, især til vestlige forbrugere. Selv om landingerne af fisk vil stagnere, kan der forventes flere fisk på verdensmarkedet, efterhånden som infrastrukturen forbedres, og fisken derved overgår fra bytte- til handelsobjekt. Denne udvikling vil tendere til at omfordele fisk fra den fattige til den rige del af verden.

Forbrugsmønstret på fisk forandres kun langsomt. Generelt er det vestlige fiskeforbrug steget i takt med forbedret transport i det nittende århundrede, mens det faldt i første halvdel af det tyvende århundrede. Siden steg for-

Tabel 1: Verdens fiskefangster 1850-1995 (mill. tons)

År	Fangster	Dambrug	Total
1850	1,5 - 2		
1900	4		
1913	9,5		
1938	22		
1950	17	2	19
1960	31	4	35
1970	59	6	65
1980	62	10	72
1990	86	12	98
1995	91	21	112

Kilder: 1850-1938: Coull 1993, 107.

1950-90: FAO FishSTAT. 1995: FAO SOFIA

bruget igen til det nuværende niveau på 22 kg pr. individ. Politisk motiverede forsøg i Europa på at forbedre fiskeforbruget før Første Verdenskrig var kun begrænset succesfulde, mens den nylige stigning i vestlig efterspørgsel på fisk synes at være forbundet med erkendelsen af, at fisk er sundt. I Rusland er fiskeforbruget derimod faldet dramatisk fra 29 kg til 9 kg pr. indbygger mellem 1989 og 1993 pga. mangelen på billige forsyninger. I Asien, især i Japan med et forbrug på 71 kg pr. indbygger, var og er fiskeforbruget meget højt, da fisk er en af asiaternes vigtigste kilder til ikke-vegetabilsk protein. I de fleste af verdens lande udgør fisk derimod kun meget lille del af føden.⁶ Ikke desto mindre er langtidstendensen, at efterspørgselen på fisk vokser hurtigere end udbuddet. Alt i alt er der derfor grund til at forvente, at der bliver stigende konkurrence om såvel fiskerettigheder som markedsleverancer.

Nationale fiskeflåder: Transport- og trawlrevolutionen 1850-1939

I midten af det nittende århundrede var fersk fisk en lavprisvare, som ofte nåede forbrugeren i fordærvet stand.

Fiskemarkederne var ikke integrerede, og verdens produktion var følgelig stærkt lokaliseret. Kun nogle få store byer som Boston, New York, London og København havde egentlige ferskfiskforsyninger fra nærliggende fiskerier i floder og kystnære områder.

Den vigtigste undtagelse var det atlantiske fiskemarked med tørrer og saltet torsk, som havde fandtes siden højmiddelalderen. Saltfiskpriserne steg hurtigere end andre fødevarer i tiden mellem 1825 og 1875.⁷ De gunstige forhold tilskyndede franske, amerikanske og britiske fjernfiskere til at konkurrere med islandske, færøske og nordnorske fiskere om de nordatlantiske bundarter. Mod århundredets slutning faldt saltfiskpriserne i forhold til andre fødevarer, mens ferskfiskpriserne forbedredes.⁸ Efter Anden Verdenskrig gik saltfiskmarkedet hurtigt tilbage, omend det eksisterer endnu i dag, fordi enkelte middelhavslande fortsat opretholder efterspørgslen.

Fiskerierne drog fordel af transportrevolutionen, som kom i form af jernbaner og dampskibe. Let og hurtig transport gjorde det på den ene side muligt at sende fersk fisk hurtigt ind i landet, hvor forbrugerne udviklede smag for de nye fisk af høj kvalitet og høj pris. På den anden side kunne iset fisk transporteres i store mængder og markedsføres til byernes arbejdere som billige fødevarer af lav æstetisk, men høj næringsmæssig værdi. Disse to markedssegmenter var veldefinerede både i Europa og Nordamerika allerede i 1890'erne.

Hurtig transport var forudsætningen for stærkt specialiserede markeder og producenter. Generelt blev kystfiskerierne kendetegnet ved selveje og markedsorientering, enten til nærliggende bybefolkninger eller til eksport. Den kystnære flåde med titusinder af små skipper-ejede fartøjer betjente høj kvalitetsmarkedet. Flåden kunne reagere meget hurtigt på markedet, og markedet kunne påvirke lokale fiskerier over lang afstand. Således var værdifulde specialiteter som røget makrel til New York's bargæster eller iset hvidfisk til Berlins borgerskab grundlaget for de skandinaviske fiskeriers gennembrud omkring 1900.⁹ Kystfiskerne tjente, så de kunne købe overdækkede motordrevne fartøjer, og fiskeriet blev en vigtig eksportsektor.

I fjernfiskeriet blev dampkraften anvendt til fordel for et kvantitativt orienteret fiskeri. De britiske damptrawlere forsynede det store hjemmemarked på 25.000 fisk'n'chips-udsalg med billig fisk til byernes arbejderklasse. Flåden bestod af nogle få tusinde damptrawlere, som repræsenterede enorme værdier, og ejerskabet var organiseret i aktieselskaber, som øvede stor politisk indflydelse på beslutninger om investeringer i jernbaner og havne. Trawlindustrien koncentrerede sig om et smalt produktsegment (hvidfisk) og var snart nødt til udforske nye fiskebanker op mod Færøerne og Island, efterhånden som de nære banker blev overfisket.¹⁰

Den britiske fiskerimodel blev kopieret af alle de større europæiske lande, som opfattede fjernfiskeriet ikke blot som en økonomisk mulighed, men som et symbol på national betydning på verdens scene. Særlig Tyskland udviklede en statssubsidieret højsøflåde i et forsøg på at mætte den hurtigt voksende indenlandske befolkning og på samme tid udvikle en maritim arbejdskraft, der kunne bemane orlogsflåden.¹¹

Under Første Verdenskrig var det europæiske fiskemarked målet for både tyske og britiske opkøbere. Mens ikke-krigsførende fiskere i første omgang drog fordel af denne efterspørgsel, slog det britiske forbud mod at sælge fisk til Tyskland bunden ud af fiskemarkedet fra 1916 med alvorlige konsekvenser for norske og hollandske fiskere, der led store økonomiske tab.¹² Det britiske forbud ramte ikke de danske fiskere, som derfor fik meget store indtægter i slutningen af krigen.

Første Verdenskrigs markedsforstyrrelser og den efterfølgende lavkonjunktur i begyndelsen af tyverne ramte de førende nordeuropæiske fiskerinationer meget forskelligt. De engelske aktieselskaber anvendte krigsskadeserstatningerne til at opbygge en flåde af endnu større trawlere, der allerede i 1920'erne opererede i hele Nordatlanten og i de arktiske farvande.¹³ Der var ingen direkte statssubventioner til det engelske erhverv, men regering og embedsværk synes fra dette tidspunkt at have opfattet trawlerrederierne som identiske med fiskerierhvervets generelle interesser og fundet, at fiskeriet kun kunne udvikles med en stor moder-

ne fjernfiskeflåde, mens kystnære og mellemstore fiskerier kunne opgives. Denne opfattelse skulle senere få en afgørende indflydelse på den britiske fiskeripolitik. Den tyske genopbygning efter krigen fulgte den engelske model, men skete til forskel fra den med stærk statsstøtte.¹⁴ Resultatet var, at Tyskland før Anden Verdenskrigs udbrud stod med en meget stor og konkurrenceedygtig fjernfiskeflåde.

Det norske fiskeri var meget hårdt ramt af tabene under krigen, men regeringen opfattede fiskeriet som et strategisk vigtigt erhverv og indførte derfor en betydelig statsstøtte. Norsk fiskeri og regering blev tæt forbundet, og specielt fik kystfiskeriet en meget stærk placering, som siden har været afgørende for bl. a. norsk regionalpolitik og subsidier til udkantsbebyggelser.¹⁵ Den norske udvikling gik altså stik mod den engelske retning. De hollandske fiskere, som var lige så hårdt ramt af krigen som nordmændene, fik derimod ikke statsstøtte, og det hollandske erhverv stagnerede gennem hele mellemkrigstiden med en meget langsom teknologisk fornyelse.¹⁶ Derimod klarede det danske fiskeri sig relativt godt gennem mellemkrigsårene. De store profitter ved krigens slutning skabte basis for en gennemmoderniseret flåde, som drog fordel af briternes mangel på interesse for de nære ressourcer i Nordsøen. Danske snur-evodsfiskere specialiserede sig derfor i små landinger af kvalitetsfisk til det britiske marked til supplement af briternes egne landinger af frossen fisk.

Mellemkrigsårene var en periode med tilbagegang for det amerikanske fiskeri. Der var ikke noget stort hjemmemarked for fisk, og der var derfor ikke økonomi i at anskaffe store trawlere. Det traditionelle mønster med at fiske på de store banker og levere saltfisk til Middelhavslandene og Caraibien var forbundet med mange arbejdspladser. De canadiske fiskerier var således domineret af åbne robåde, dorries, linefiskeri og saltfiskproduktion helt indtil Anden Verdenskrig, selv om produktionen gav underskud, og fiskeriet derfor blev stærkt afhængigt af statsstøtte. Ligesom i Norge var det fiskeriets rolle som bosættelsesfaktor, der var afgørende for politikernes tilskud. USAs traditionelle saltfiskhavne, som ikke var subsidierede som i Cana-

da, gik derimod under i den internationale konkurrence og den svækkede efterspørgsel på saltfisk. Til gengæld oplevede USAs øst- og vestkyst en stigning i landingerne af fersk fisk til byerne fra de kystnære områder.¹⁷

I Stillehavsområdet udviklede japanerne et fjernfiskeri på laks for at tilfredsstille hjemmemarkedet, som ikke længere kunne mættes af de traditionelle kystnære fiskerier. Et massivt investeringsprogram bragte Japans landinger på niveau med de britiske allerede i 1910, og i 1938 var Japan verdens førende fiskerination med en fangst på tre millioner tons eller tre gange de stagnerende britiske landinger.¹⁸

Alt i alt opstod der fra midten af det nittende århundrede og især efter Første Verdenskrig en række karakteristiske nationale fiskerier med hver sin specielle fiskeflåde og et særligt mønster for statsengagement i flåderne. Statssubsidier spillede en afgørende rolle for udviklingen af verdens fiskeflåder. Først kontinentaleuropæiske og senere japanske og russiske regeringer tilskyndede bygningen af fjernfiskeflåder. Mens bevæggrunden angivelig var at mætte bybefolkningerne, var den politiske bagtanke at sikre sig en national andel af verdens marine ressourcer. Nogle flåder søgte stadig længere ud på havene for at sikre sig tilstrækkelig store fangster til at dække de stadig dyrere skibe, mens andre flåder nød fordel af at udnytte de kystnære ressourcer. Fælles var dog, at det kun var et spørgsmål om tid, før havene ikke kunne forsyne dem alle.

Internationalisering: Volumenårene, 1945-1975

Fiskearterne såvel i Nordatlanten som i det nordlige Stillehav var hårdt udnyttede i 1930'erne, men Anden Verdenskrig gav fiskebestandene en mulighed for genopbygning. Virkelig overfiskning synes ikke at være blevet et problem før 1950'erne, da fiskeflåderne blev genopbygget med stor hast. Sonaren, som var udviklet på grundlag af krigstidens anti-ubåds-ascic-system, blev anvendt til at opdage fiskestimerne under overfladen og øgede dermed fiskeriets produktivitet enormt.

Omkring 1950 dominerede de nordatlantiske fangster tilførslerne af fisk til verden. Snart blev det dog Stillehavet,

som skulle blive verdens vigtigste kilde til fisk. Den japanske flåde blev genopbygget med regeringshjælp, og hurtig vækst sikrede den japanske flåde førerrollen i Stillehavet gennem 1950'erne og 60'erne (tabel 2). I 1959 opererede ikke mindre end 14 fabriksskibe og 407 fiskefartøjer i Bering Strædet.

Sovjetunionen havde opbygget en betydelig damptrawlerflåde i 1930'erne og oprettede store kombinatorer for at tilvirke fisken. Fra begyndelsen af 1950'erne iværksatte den sovjetiske stat en ambitiøs plan for højsøressourcerne. Sovjetiske økonomer hævdede, at der gik færre mandtimer til at producere en enhed fiskeprotein end en enhed kød, og der fulgte en massiv omstilling væk fra det kystnære håndværksmæssige fiskeri til storskalafiskeri.¹⁹ Takket være store subsidier bestod flåden i 1975 af 831 fiskefartøjer over 1.000 BRT og 547 flydende fabrikker i tillæg til transportfartøjer, brændstof- og ferskvandsforsyningskibe, der opererede op til 8.000 sømil fra hjemmebasen.²⁰ Fabrikskibene gjorde rejser på 6-18 måneder, og russiske trawlere nåede både velkendte banker i Nordatlanten og nyfundne fiskepladser ved kyster i den tredje verden.

En anden bemærkelsesværdig udvikling i de globale fiskerier i 1950'erne var det peruvianske anchoveta-fiskeri. Den stigende efterspørgsel efter billig protein til landbruget, især til opfodring af svin og kyllinger, var drivkraften bag dette nye pelagiske trawlfiskeri. Fremstilling af

fiskemel og -olie af fisk med lav værdi for menneskeligt konsum var en velkendt teknologi, men det antog først storskalaproportion med opdagelsen af de enorme pelagiske ressourcer i Stillehavet. Produktionen steg fra 59.000 tons i 1955 til 3 mill. tons i 1960 og kulminerede i 1970 med 13,1 mill. tons, hvorved Perus fiskeri blev verdens største. Tre år senere brød fiskeriet sammen med kun 1,7 mill. tons landet. Faldet var et resultat af overfiskeri og den tilbagevendende ændring af Stillehavsstrømmen, der blev kendt som El Niño.²¹

Efterkrigsårene var karakteriserede af verdensomspændende operationer og hensynsløs udnyttelse af de marine ressourcer, hvoraf nogle – som den nordatlantiske torsk – viste klare tegn på overudnyttelse ved indgangen til 1970'erne. Størstedelen af fjernfiskerierne blev drevet af hjemmemarkedets behov og subsidier, og kun lidt af fangsten blev derfor omsat internationalt, bortset fra fiskemelet. Af samme grund antog de tiltagende politiske konflikter om beskyttelsen af de marine ressourcer en nationalistisk karakter, skarpest i de britisk-islandske torskekrige fra 1960 til 1976.²²

Den britiske regering, der stærkere end nogen anden var gået imod statssubsidier til fiskeriet, indførte allerede i 1950'erne støtte til de mellemstore islandstrawlere, og siden endda også til de største og mest moderne trawlere. Fjernfiskeriet var simpelthen ikke rentabelt i forhold til de

Tabel 2: Verdens fangster opdelt på oceaner 1950-1990 (mill. tons)

År	Stillehavet	Atlanten	Indiske Hav	Sydhavet
1950	6	10	1	0
1960	15	14	2	0
1970	33	23	3	0,4
1980	35	25	4	0,6
1990	53	23	6	0,4

Kilde: FAO FishSTAT. Sydhavet er FAOs betegnelse for havet mellem Antarktis og Australien.

store driftsomkostninger, men opretholdtes alligevel, fordi regeringen forbandt væsentlige britiske kvaliteter med et stort fiskeri. På lignende måde blev det japanske fiskeri efterhånden stadig mere subsidieret. Da kyststaterne rejste krav om selv at fiske de ressourcer, som fjernfiskerne tog, var kravet derfor ikke kun et spørgsmål om fisk, men et signal om nye spilleregler på den internationale scene. Nøgleordene her var territorialisering og globalisering.

Territorialisering, 1975-1995

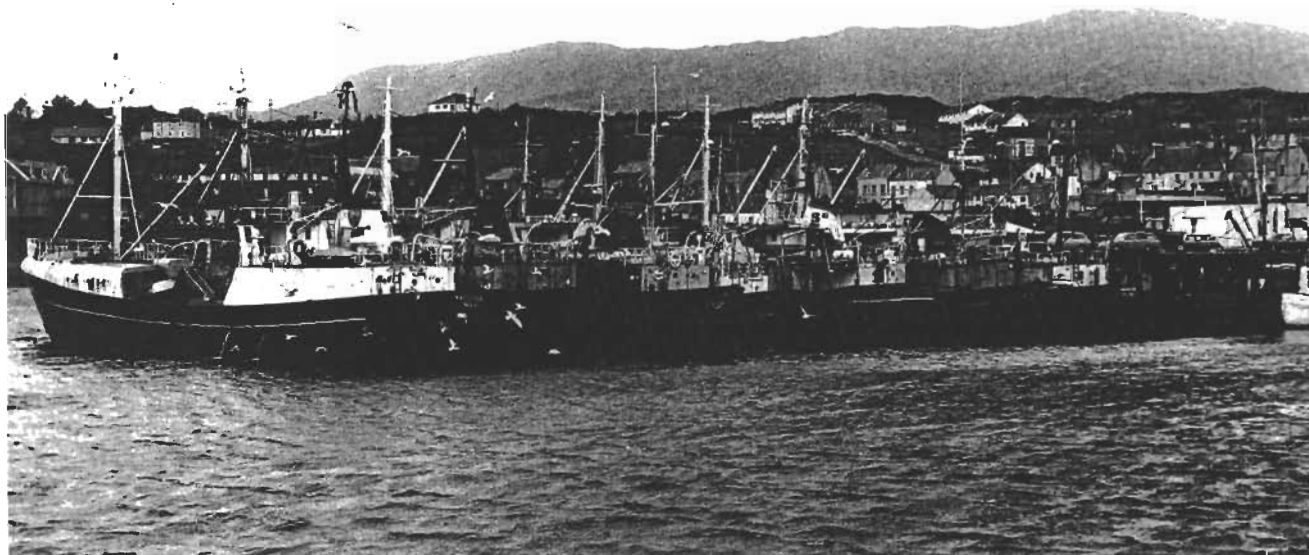
Islands ensidige erklæring i 1975 af en 200 sømils eksklusiv fiskerizone med virkning det følgende år fik en dominoeffekt. I løbet af få år indførte stort set alle jordens kystnationer en 200-sømilgrænse. Dermed var der sket en territorialisering af fiskerierne, altså sat en bremse på fjernfiskernes bevægelighed.

Konsekvenserne for fjernfiskeoperationerne var øje-

blikkelige. Verdens samlede ikke-lokale fangster (fjernfiskeriet) steg ganske vist fra 7,5 til 9 mill. tons fra 1970 til 1990, men faldt som procentandel af verdens marine fangster fra 13 til 11%.²³

Følgerne af Islands fiskerizone mærkedes hårdest i Storbritannien og Tyskland, som mistede deres nordatlantiske fiskeflåder. EF's egne territorialfarvande var en ringe erstatning for de tabte ressourcer i de fjerne have, og de britiske og tyske fjernfiskeflåder blev snart ophugget eller solgt ud af landene. Med optagelsen af Spanien som medlem af EU i 1986 fik fjernfiskeinteresserne imidlertid betydeligt gennemslag i EUs fiskeripolitik. EU har derfor opkøbt fiskerilicenser i tredjeverdenslande, særlig ud for Vestafrika. Disse subsidier kan forlænge fjernfiskeflådens levetid i Spanien og Frankrig, men er dog under stærkt pres.

Trawlere i færøsk havn, 1977

Omkring 1980 mærkede Japan også snerpen af de udvidede zoner i Stillehavet. Mindsket indtjening på fiskerierne førte til en indskrænkning af de japanske fjernfiskerier fra 2,1 mill. tons i 1970 til 0,9 mill. tons i 1993.

USSRs fjernfiskeflåde fortsatte derimod sine operationer igennem 1980'erne ved at opkøbe fiskerettigheder i den tredje verden, særlig i vestafrikanske landes zoner. Med opløsningen af Sovjetunionen og medfølgende ophør af statssubsidierne blev fjernfiskeflåden enten ophugget eller privatiseret, og Ruslands fiskerier faldt dramatisk fra 10 million tons i 1989 til 4 millioner i 1994. Mens 40% af landets samlede fangster stammede fra fjernfiskeri i 1983, var andelen nede på 20% ti år senere.

Uden for de store blokke har Norge og Island nydt godt af sammenbruddet i de traditionelle europæiske fjernfiske-selskaber. Således opererer et islandsk selskab, Samherji Gruppen, 17 store tyske, skotske og færøske trawlere og har opnået kvoter på begge sider af Atlanten og i Arktis.²⁴ Det står dog tilbage at se, om denne og lignende virksomheder på langt sigt kan modstå den negative udviklingstendens for fjernfiskeriet.

Alt i alt har fjernfiskerierne vist en faldende tendens fra 1980 til 1997, særlig takket være sammenbruddet af de sovjetiske og østeuropæiske og opløsningen af de japanske fjernfiskeflåder, mens den vestlige fjernfiskekapacitet ganske vist har været udsat for store omfordelinger, men delvis er opretholdt.

En del af baggrunden for det fortsatte europæiske fjernfiskeri er den tidlige overfiskning af Nordatlanten. Mens fangsterne i de fleste af verdens have først er kulmineret i 1990'erne, har FAO opgjort, at fangsterne i Nordatlanten nåede en top allerede i begyndelsen af 1980'erne, og siden har fangsterne været stagnerende eller faldende.²⁵ Det vil derfor være nødvendigt med en betydelig nedskæring af den samlede fiskeriindsats for at opnå en langsigtet forbedring af fiskemulighederne på Europas nære fiskebaner, og der er derfor en betydelig tilskyndelse til at sende de største skibe på fjernfiskeri.

Det er meget store statssubsidier, der ligger til grund for verdens fiskerier, især fjernfiskerierne. I 1989 vurderede

FAO, at de samlede indtægter af verdens fiskerier beløb sig til omkring \$70 mia., men indtægterne krævede samlede driftsomkostninger for verdens fiskeflåde på \$92 mia. Inklusive kapitalomkostninger blev underskuddet beregnet til omkring \$54 mia. Sovjetflåden alene tegnede sig for et underskud på \$5 til \$8 mia. På samme tid vurderede Japans Fiskeriforening, at lån til de japanske fiskerier fra både den private sektor og regeringen beløb sig til omkring \$19 mia. Den direkte EF-støtte steg fra \$0,08 mia. i 1983 til \$0,6 mia. i 1990. Direkte og indirekte subsidier, inklusive protektionisme, lån og regeringsbetaling af fjernfiskelicenser osv. var og er således med til at forvride størrelsen og sammensætningen af verdens fiskeflåder.²⁶

Ikke desto mindre har territorialiseringen vejet kraftigt imod statssubsidierne. Det er særlig kystnationerne ud til kontinentalsoklerne, der har draget fordel af de udvidede økonomiske zoner, især en håndfuld udviklingslande i Øst- og Sydøstasien og i Sydamerika. Lande som Thailand og Indonesien har opnået en førende stilling blandt verdens fiskerinationer i 1990'erne, hvor de har udvidet deres fangster især af tun, og ressourcemæssigt er der stadig et potentiale for vækst i de sydøstasiatiske vildfangster. Kina har nu rollen som verdens største fiskerination. Den kinesiske vækst er først og fremmest forbundet med dambrug, selv om en politisk beslutning i begyndelsen af 1980'erne også medførte udviklingen af fjernfiskerier i det nordlige Stillehav og eksport af fisk, navnlig til det store Hong Kong-marked.

De asiatiske dambrug er generelt hastigt på vej frem som en vigtig forsyningskilde af fisk. I 1994 stod fem asiatiske lande for 80% af de globale fersk- og saltvandsdambrug. Kina stod alene for 60% (15,4 mill. tons), Indien producerede 6% (1,6 mill. tons), tæt fulgt af Japan (1,4 mill. tons), Sydkorea (1,1 mill. tons) og Filippinerne (0,8 mill. tons). Bare 10% af verdens dambrugsprodukter produceres uden for Asien.²⁷ Desværre er dambrugene ofte stærkt miljøbelastende, og udviklingen må i de nærmeste år bringes under kontrol med en betydelig økonomisk indsats til følge. Det finansielle sammenbrud i Østasien i 1997 lover ikke godt for denne helt nødvendige miljøindsats.

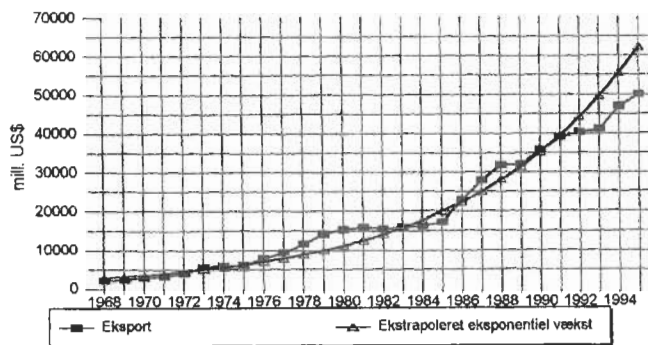

Fig. 1. Verdens fiskehandel, 1968-1995

De nordamerikanske fiskerier er også vokset betydeligt i de seneste årtier, idet de har draget fordel både af udelukkelsen af europæiske og japanske flåder fra de nærmeste store fiskebanker og af stigende priser på hjemmemarkedet for fersk fisk. Canadiske fiskere nød i begyndelsen de samme fordele, men de lider nu under, at fiskeriet på Grand Banks brød sammen i 1992 og ikke har udsigt til at rette sig i de næste mange år. Til trods for en stigende fiskeriindsats er Nordamerika dog nettoimportør af fisk, især af god kva-

Tabel 3:

Verdens fiskehandel 1960-1993
(vildfangster og dambrug)

År	Handelsvolumen i % af fangst
1960	20
1970	36,6*
1980	33,1
1990	37,5
1993**	40,9

* Perus fiskemelseksport er baggrunden for den kraftige vækst dette år.

** Seneste tilgængelige år.

Kilder: FAO Yearbooks, SOFIA

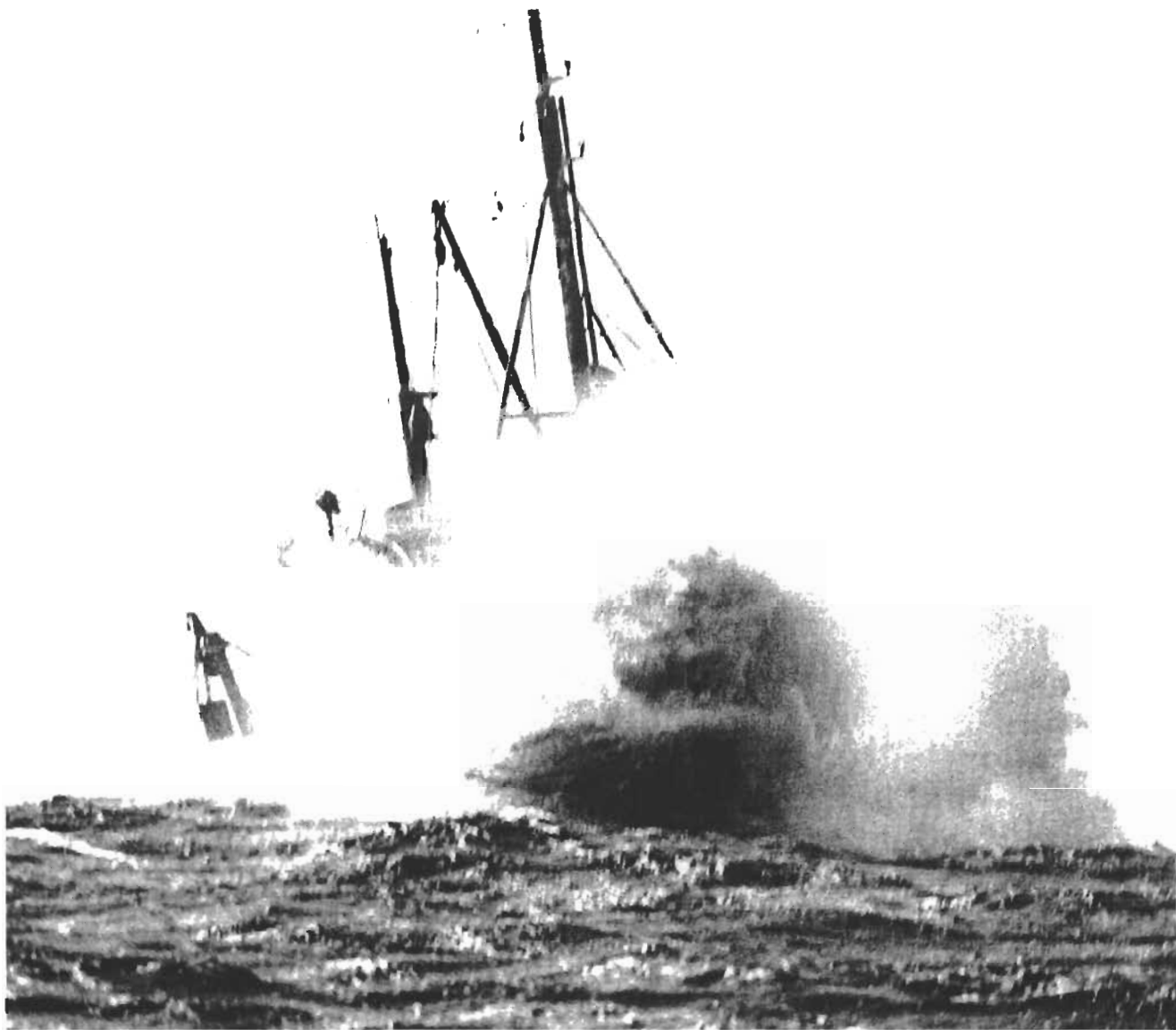
litet. Peru og Chile har også forøget deres fiskerier, dels i dambrug, som fortsat vokser stærkt, dels til fiskemelsindustrien, som oplevede gode år i begyndelsen af 1990'erne, indtil et nyt kollaps satte ind i forbindelse med El Niño-effekten i 1997.

FAO vurderer, at størstedelen af verdens marine ressourcer nu er fuldt udnyttede – mange endda overudnyttede. Bortset fra nogle få marginale ressourcer er det kun det Indiske Ocean, der kan rumme uudnyttede ressourcer i noget større omfang. Derimod er der mulighed for måske en fordobling af verdens dambrugsproduktion under forudsætning af, at der sker en sideløbende miljøindsats.

Fra Internationalisering til Globalisering

Territorialiseringen er den ene side af en udvikling, som på den anden side har medført en globalisering – i takt med at fiskerierne bliver mere lokale, er der nemlig sket en vældig vækst i verdenshandelen. De territoriale krav og den samtidige tidlige overfiskning af Nordatlanten fremmede verdenshandelen, idet alle større vestlige lande blev mere afhængige af import til hjemmemarkedet. Verdens fiskeeksport er steget eksponentielt fra 1970 gennem 1980'erne og første halvdel af 1990'erne (figur 1). Idet landinger fra fjernfiskeri er faldet i forhold til de kystnære landinger og dambrugsproduktionen, udgør handelsvolumenet en stigende procentdel af de landede fangster (tabel 3). Handelsbalancen viser, at udviklingslandene har tjent stadig mere fremmed valuta i takt med globaliseringen af fiskehandelen (figur 2). Udviklingslandenes nettoindtjening af fremmed valuta er steget fra \$5,2 mia. i 1985 til \$20,9 mia. i 1995.²⁸

Mellem 1981 og 1993 gik 80% af den totale fiskeimport i verden til bare femten lande, mens mere end 60% af al fiskeeksport kom fra kun femten lande (tabel 4). Otte lande optræder på begge lister (USA, Spanien, Frankrig, Storbritannien, Danmark, Thailand, Canada og Nederlandene). Listen skjuler den enorme vækst i eksporten fra Østasien i de seneste år, hvor Thailand er stået frem som verdens førende eksportør, og Indonesien på fem år er sprunget fra næsten ingen eksport til en stilling som verdens niendestørste eksportør. Omvendt stod de højtudviklede lande for

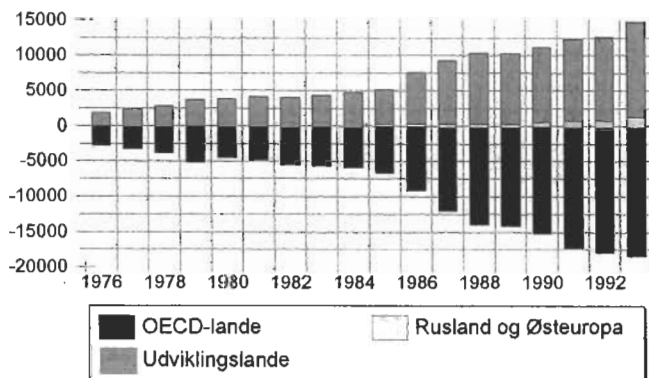

Fig. 2. Verdens fiskehandelsbalance, 1976-1992

88% af den totale importværdi i 1970 og 86% i 1989. Japans andel af den samlede import er steget fra 8 til 28%, hvilket afspejler nedgangen i fjernfiskeriet, mens USA har

mindsket sin relative andel af verdens import fra 25 til 16%, idet de nationale fangster er øget.

Frosne fiskeblokke er blevet den fælles møntfod i verdens fiskeindustri og har gjort tidligere opdeltede markeder for Alaska pollock og nordatlantisk torsk til et meget konkurrencepræget fælles marked for hvidfisk. En håndfuld supermarkeds-kæder og fiskeindustrier betjener både de nordeuropæiske og nordamerikanske forbrugere. Unilever-selskabet anslås således at omsætte omkring 10% af verdens hvidfisk.

De europæiske og amerikanske fiskerier er dybt påvirket af denne udvikling på hvidfiskmarkedet. Sammenbruddet af fjernfiskeflåderne var umiddelbart til fordel for de mindre og mellemstore både, men markedsudviklingen i de sidste år har nedbrudt deres stilling. Verdenshandelen i hvidfisk og især den enorme stigning i udbuddet af Alaska pollock har udjævnet det tidligere lukrative torske-marked. I de sidste få år har østeuropæiske og russiske trawlvirk-

Tabel 4. De 15 lande med størst fiskeimport og fiskeeksport i verden (gennemsnit 1981-1993)

Eksportører	mill US\$	Importører	mill US\$
USA	2044	Japan	8164
Canada	1781	USA	4845
Danmark	1561	Spanien	1341
Thailand	1558	Frankrig	1872
Norge	1507	Italien	1596
Øvrige Asien	1320	Tyskland	1344
Sydkorea	1193	Storbritannien	1368
Kina	961	Hong Kong	826
Indonesien	949	Danmark	717
Island	910	Thailand	442
Nederlandene	899	Canada	511
Chile	704	Nederlandene	560
Storbritannien	660	Belgien	525
Rusland	637	Portugal	391
Spanien	616	Kina	313
Frankrig	607	Singapore	324

Kilde:
FAO Yearbooks
1982-1993

somheder markedsført billige fiskeblokke på det europæiske marked, idet privatiseringen tvang disse selskaber til at omstille sig fra det billige hjemmemarked til det bedrebetalende vestlige marked.

Vestlige fiskere har reageret voldsomt imod disse effekter af globaliseringen, og europæiske politikere har følt sig nødsaget til at indføre eller forlænge toldbarriererne, mens de har vedkendt sig et langsigtet ønske om at fjerne toldskrankerne og udvikle handelen med tredjelande.

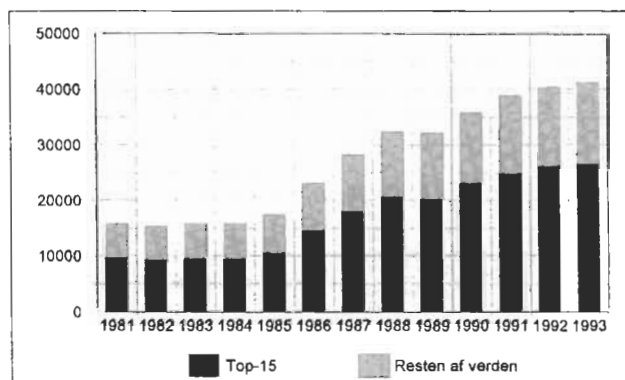
Markedet for luksusfisk følger ligeledes globaliserings-tendensen. I de sidste 10-15 år har luftfragt forøget mulighederne for at markedsføre højkvalitetsfisk som hummer, rejer, laks og tun til europæiske og amerikanske forbrugere. Den norske dambrugslaks er et godt eksempel, både med hensyn til udviklingen af verdenshandelen, statsstøtte og udviklingslandenes betydning. Mens de norske dambrug havde et gyldent årti i 1980'erne, da laksedambrug for alvor blev indført, led de et alvorligt tilbageslag, da den internationale konkurrence tvang prisen ned i 1990'erne. Statsubsidier gør det dog fortsat muligt for de norske producenter at opretholde en verdensmarkedsandel på 54%. De vigtigste markeder for dambrugslaks er Japan, Europa og USA. Til trods for protektionistiske tiltag er det ikke lykkedes EU at lukke markedet. Derimod har chilenske producenter nydt godt af de toldafgifter på norsk laks, som blev indført i USA i 1991 på grund af anklager for norsk dumping med statsstøtte. Lignende anti-dumping-tiltag i EU i 1996-97 endte med et forlig.²⁹

På samme tid er de østasiatiske dambrug vokset hurtigt både ved at forsyne såvel det globale marked med luksusfisk og krebsdyr som det stadig større hjemmemarked med billige karpfisk. Fremtiden for luksusdambrugene afhænger af øget import af dyrt fiskemel som foder, idet de bedste kvaliteter giver de bedste priser og størst miljømæssig kontrol. Europæiske fiskemelsproducenter er de vigtigste udbydere af kvalitetsfoder, og Asiens vækst øger derfor globaliseringen af fiskemarkedet såvel på eksport- som importsiden.

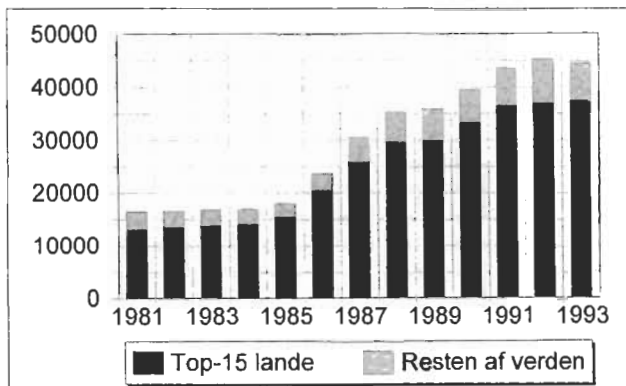
Fra 1948 til 1989 steg det amerikanske forbrug af fødevarer uden for hjemmet fra 24 til 46 procent. Væksten ske-

te især inden for fast-food industrien, men restauranter med fuld service er dog også gået frem, især specialiserede fiskerestauranter. Familier med høj indtægt bruger flere penge på fisk end lavindkomstfamilier.³⁰ Fiskeforbruget i Europa og Japan følger sandsynligvis den samme tendens omend måske i langsommere tempo. Målt i faste priser var fisk 75% dyrere i USA i 1988 sammenlignet med 1971, 20% dyrere i Japan og 35% dyrere i Storbritannien.³¹

Sammenbruddet af den østeuropæiske fjernfiskeflåde har umiddelbart givet et tilbageslag for det vestafrikanske fiskemarked. Tidligere betalte østeuropæerne for licenserne med leverancer af fisk, mens betalingen i dag foregår i penge. Hvis indtægterne af salget af fiskekvoter til EUs fjernfiskeflåder blev investeret i lokal skibsbyggeri og serviceindustri var der et potentiale for et fremtidigt vestafrikansk fiskeri, men det synes tvivlsomt om denne mulighed bliver udnyttet. FAO udtrykker derfor bekymring over forsyningerne af billig og nærende pelagisk fisk til det afrikanske marked,³² idet de privatiserede fjernfiskeflåder koncentrerer sig om det vestlige marked, hvor de opnår bedre priser, og de lokale fiskere ikke kan udnytte de eksisterende ressourcer. Denne negative udvikling er dog nok så meget et resultat af lokale politiske beslutninger som af globaliseringen i sig selv.

De 15 største eksportørlande af fisk har fastholdt en andel på omkring to tredjedele af verdens omsætning

De femten største importørlande af fisk findes alle i den rige del af verden. Deres andel af verdenshandelen med fisk udgør omkring 80% af hele omsætningen

Konklusion

I Vesten har fiskeriets globalisering betydet færre fiskere, mindre fangster, mere statskontrol og flere statssubsidier. I nogle få udviklingslande, især i Asien, har globaliseringen betydet flere fiskere, hastigt stigende fangster og mange dambrug med relativt ringe statskontrol og få subsidier. Markedet er stadig ineffektivt i mange udviklingslande, men i det store hele har fiskerne i udviklingslandene og forbrugerne i de industrialiserede lande nydt fordel af opløsningen af de gamle nationale fjernfiskerier. Derimod står enorme problemer med ressourceforvaltningen i have- ne og miljøbeskyttelse i kystzonen tilbage.

Noter:

1. R. J. Barnett & J. A. Cavanaugh, "A Globalizing Economy. Some Implications and Consequences", in B. Mazlish & R. Buultjens, *Conceptualizing Global History* (Boulder, 1993)
2. R. Reich, *The Work of Nations* (New York, 1991)
3. P. Kennedy, *Preparing for the Twenty-First Århundrede* (New York, 1993)
4. M. Carnoy, "Multinationals in a Changing World Econ-

- omy: Whither the Nation State", in M. Carnoy et al., *The New Global Economy in the Information Age. Reflections on our Changing World* (Basingstoke, 1993)
5. J. Coull, *World Fisheries Resources* (London, 1993)
6. FAO SOFIA *State of the World's Fisheries and Aquaculture* (Roma, 1996)
7. Solhaug, Trygve, *De norske fiskeriers historie* (Oslo, 1976)
8. W. O'Leary, *Maine Sea Fisheries. The Rise and Fall of a Native Industry, 1830-1890* (Boston, MA, 1996). P. Holm, *Kystfolk* (Esbjerg, 1991)
9. P. Holm: op. cit., 1991
10. Robinson 1996
11. Sarrazin, Loomeijer, Robinson & Hamre, "War, Public Intervention and Structural Changes in the Fishing Industries, 1914-1930" *The North Sea Conference 1995*, ed. R. Skotheim et al. (under udgivelse)
12. Ibid
13. Ibid
14. Ibid
15. Ibid
16. Ibid
17. W. O'Leary: Op.cit., 1996, 252-92
18. F. Bartz, *Die Grossen Fischereiräume der Welt* (Wiesbaden, 1964)
19. FAO SOFA. *State of the World's Fisheries and Aquaculture* Roma, 1992
20. J. Nicolson, *Food from the Sea* (London, 1979) p. 86-7, 187
21. R. Lawson, *Economics of Fisheries Development* (London, 1984) p. 149-51
22. J. Thór, *British Trawlers and Iceland 1919-1976* (Esbjerg, 1995)
23. FAO SOFA: op.cit., 1992
24. Dansk Fiskeritidende 30/1 1997, 5
25. FAO 920 *FAO Fisheries Circular No. 920 FIRM/C920* (Roma, 1995)
26. FAO SOFA: Op.cit., 1992
27. FAO Aquaculture 1994. *Major Trends in Global Aquaculture Production in 1994* (Roma, 1995)
28. FAO *Commodity Market Review 1996* (Roma, 1996) 8.

29. Stippi, Stefan, "Norwegian Salmon in Brussels".
Fish International 1996 (4), 12-18
30. C. R. Handy & Alden C. Manchester, "Structure and Performance of the Food System Beyond the Farm Gate".
Commodity Economics Division White Paper for the
USDA Economic Research Service Planning Retreat, April
24-27, 1990
31. FAO SOFA: op.cit., 1992
32. FAO 884 *FAO Fisheries Circular No. 884 FIRM/*
C884 (Roma, 1995)

Kilder

Der er udgivet en mængde lokale, nationale og internationale studier af fiskeindustrien i de seneste år, men der er ikke skrevet en fuldstændig oversigt over hele perioden i en global sammenhæng. Historikere, som dækker hele perioden, tenderer til at se kun på trawlfiskeriet eller det kystnære fiskeri i en national eller europæisk/amerikansk kontekst, mens økonomer, geografer og biologer, som ofte har en mere total tilgang, fokuserer på perioden efter 1950.

Tal for fangst og handel af fisk i det nittende århundrede findes kun for ganske få fiskerier. ICES, det Internationale Råd for Havenes Udforskning har udsendt statistikker siden 1903. Verdensomfattende statistikker er tilgængelige for 1938 og fra 1950 fremefter i The United Nations Food og Agricultural Organisation *FAO Yearbooks on Fisheries*. Generelt er statistikken for fangst bedre end for handel. Kystnært fiskeri og dambrug til indenlandsk konsum er sikkert fortsat undervurderede. I de sidste par årtier er de vestlige tal belastede af systematiske bedragerier for at omgå fangstkvoter. Tallene for fiskefangst og -handel skal derfor kun betragtes som tilnærmelsesvis.

FAO FishSTAT PC og FAO FishCOMM PC [de komplette datasæt til FAO Yearbook af Fishery Statistics – Catches and Landings, 1950-1994, og Markets, 1976-1994]. Udleveres på anmodning fra FIDI-Inquiries@FAO.org]
FAO Yearbook on Fisheries, 1950-1993 (Roma, 1952-1995)

Summary

This paper identifies the forces of globalization in the fishing industry as regards production, markets, and politics. The development of the global fish market over the last 150 years provides a significant example of the role of politics and economy in the international market. The growth of the fishing industry in the nineteenth century was mainly determined by an increase in the real price of fish relative to other foodstuffs. In the twentieth century, European and Japanese distant-water fisheries developed as an economic and political means of carving up the world's marine resources. The strong link between nation states, fleets and home markets inhibited world trade until the 1970s. Fishing over capacity and the depletion of fish stocks were the results of heavy state subsidies both in Western and Soviet economic systems. In recent years, the international law on Extended Economic Zones and the rise of aquaculture in some developing countries, especially in East and South-East Asia, have made the global fish market grow exponentially. Western fish traders and Asian fishing industrialists have profited by globalization, while the losers have been distant-water fishing operators, especially in the former Soviet block and Japan. Western inshore fishermen have become exposed to global competition as markets are less protected. Most third-world countries have been little affected by the change.